

KISS MÁRTON¹

SPANYOLVIASZ ÚJ KÖNTÖSBEN – A GEOHISTÓRIA ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA

KÖNYVISMERTETÉS

William Mallinson: Guicciardini, Geopolitics and Geohistory. Understanding Inter-State Relations. Athens, 2021. 151 p.

Francesco Guicciardini (1463–1540) politikus, katonai vezető és politikai gondolkodó, de leginkább történetírói munkásságáról ismert. Leghíresebb munkája (*Ricordi – Emlékek* címmel) kisebb történetek és intelmek gyűjteménye, amelyek különösen a politikai élet viszontagságaira hívták fel a figyelmet. Munkásságát kevesebben ismerik, mint kortársát Niccolò Machiavellit (1469–1527), pedig ketten közösen alkották meg azt a közeget, amelyből a 15–16. századi politikai élet igazán megérhető. Míg Machiavelli *Fejedelme* alapvetően egy pesszimista, sötét emberképpel rendelkező munka, addig Guicciardini aforizmái inkább az ember pozitív oldalát emelik ki, amellyel úrrá tud lenni a káoszon. A szerencséhez (*Fortune*) való viszonyuk is ellentmondásos, mivel Guicciardini szerint azt ki kell érdemelni (és meg kell hódítani, mint egy hölgyet), addig Machiavelli szerint le kell azt győzni, hogy a miénk lehessen. A két gondolat együtt olyan hatást kelt, mintha az őselemek táncát láthatnánk a szemünk előtt, hiszen mindkét félnek valahol igaza van. A perspektíva ugyanakkor nagyon is megkülönbözteti a két felet, ugyanis míg Guicciardini megelégedett volna egy jól szervezett városállammal (Firenzével), amely akár Itália ura is lehetne, addig Machiavelli szinte követelte a barbárok kiűzését az Itáliai-félszigetről. Éppen ezért nem meglepő, hogy utóbbi munkáját több birodalom is előszeretettel használta és forgatta érvelése során.

¹ Doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola

ORCID 0000-0002-9663-1223

DOI: 10.15170/PSK.2022.03.02.06

William Mallinson munkájában nyolc fejezet segítségével kívánja bemutatni Guicciardini munkásságát és hatását a mai gondolkodásra. A munka különlegessége, hogy a nyolc fejezet önmagában is működő egységet alkot, a témák közötti kapcsolatot pedig az itáliai szerző gondolatai teremtik meg.

Mallinson kísérletet tesz arra, hogy egy régi tudományt visszahelyezzen megérdemelt helyére – ez pedig a történelem lenne. A globalizált világban úgy érzi, hogy a múltról való tudományos gondolkodást felváltotta a különböző elméletek, narratívák és modellek halmaza. Ezek pedig amellett, hogy segítik a fókuszot egy adott probléma esetén, mégis kordába zárják az emberi gondolkodást, amely nem lehet tudományos cél. Különösen egy olyan világban nem, ahol a globális összeköttetések miatt szinte mindenki ki van téve a világban történő folyamatok következményeinek. Korábban ilyen példának tartották a második világháborút, amely következtében közel 80-85 millió ember halt meg és számos ország érintetté vált (még ha úgy is, ha csak hadüzenetet küldtek). A 21. században újabb tapasztalattal bővült az emberiség – a *Covid19* járvánnyal. A betegség utóhatását a mai napig magunkon érezhetjük Oltások, korlátozások, kizárások és bizonytalanság lett úrrá azon a világon, amelyet addig oly jól ismertnek véltünk.

E bizonytalanság – vegyítve a terrorizmus, a regionális konfliktusok és polgárháborúk tömegével – számos olyan elméletet hívott életre, amelyek eddig nem, vagy csak korlátozottan voltak ismertek a mindennapi emberek számára. Ilyennek számított a geopolitika, amely a 19. század második felében jött létre. Az államok érdekeivel, törekvéseivel és céljaival foglalkozó tudományág hamar népszerűvé vált a politikusok körében, így a különböző elemzéseket már katonai célok is motiválták. A geopolitika kezdeti nagy gondolkodói (Friedrich Ratzel, Rudolf Kjellén, Karl Haushofer, Nicolas Spykman) saját korukat értelmezve kívánták használni tudományukat, esetleg előzetes stratégiát fogalmazva meg országaik számára. A tudományág a második világháború alatt Európában visszaszorult, de az Amerikai Egyesült Államokban és Latin-Amerikában komoly követőkre talált (Szilágyi, 2018).

Mallinson a geopolitika, geostratégia és geoökonómia mellé egy újabb fogalmat kíván bevezetni, amely a geohistória (*geohistory*) nevet viselné. Mivel ez egy megközelítési mód, ezért ki tudja kerülni azokat a hibákat, amelyeket a korábbi – fentebb említett – vetélytársai nem: az átideologizálást. A magát komplexnek

beállító geohistória azt állítja, hogy minden, ami elmúlt (akár egy másodperccel is), az már a történelemhez (*past*) tartozik. A jelen és a jövő egy olyan intellektuális konstrukció, amely az adott tapasztalatok tudatában alakul tovább és így nem is tekinthető a tudományos vizsgálat tárgyának. E determinált megfogalmazása azért is tűnik visszásnak, mert a kiadványban számos olyan példát említ, mely éppen ezzel szemben fogalmazza meg véleményét és közvetlenül a jelen tapasztalataira utal. Saját „fegyverét” maga ellen fordítva érdemes megemlíteni, hogy bizony a jelen tapasztalatai átírhatják a múltról alkotott gondolkodásunkat, különösen akkor, ha az egy nagy kataklizma következtében változik meg (legyen az haláleset, háború vagy bombatámadás).

Mallinson szándékai érthetőek, mivel a folyamatosan alakuló új elméletek és megközelítések mellett szükség lehet egy olyan biztosabb szemléletre, amely mentesül a jelenleg divatosnak tűnő irányzatoktól. A könyv kiadásának idején nem is sejthette volna, hogy mennyire találóak lesznek mondatai a félelemtől, a bizonytalanságról és a háború identitásokra gyakorolt hatásairól. Az orosz–ukrán konfliktus megértése ugyanis pontosan olyan feladat, amely a történelem, a földrajz, a politika és egyéb tudományok együttes ismerete nélkül megoldhatatlannak látszik. Egyik oldalon találhatunk egy olyan tapasztalati réteget, amely ezt a régiót – Kelet-Európát – a birodalmiság közöttiként, egyfajta ütközőzónaként értelmezte évszázadokon keresztül. Itt esett egymásnak a lengyel-litván állam, az Oszmán Birodalom, a Magyar Királyság és az Orosz Császárság, létrehozva egy olyan térséget, ahol a háború volt a normalitás. Itt csak olyanok élhettek, akik alkalmazkodni tudtak ehhez a közeghez, amely nem csak a katonai-stratégiai döntéseket jelentette, hanem a politikához való hozzáállást is. Mallinson logikáját használva látható, hogy ez a terület – a mai Ukrajna – régen több állam számára is kívánatos külpolitikai cél volt, melyet részlegesen vagy egészen uralmuk alatt tartottak. Az eltolódás akkor kezdődött, amikor a 18. század végén Lengyelországot három részre osztották (utoljára 1795-ben), amely után a terület nagyobb része orosz fennhatóság alá került. A rövid függetlenedési időszak (1918–1920) után erőteljes szovjet irányítás érvényesült, amelyet csak a második világháború harcai és a későbbi polgárháború törtek meg. Távolról nézve azt is mondhatnánk, hogy a mai ukrán területeken kétféle tapasztalat létezett: a háború vagy a szovjet/orosz uralom. Mallinson logikáját követve így nem lepődünk meg, hogy az 1991-ben függetlenné váló ukrán államban az oroszokkal való látható vagy

rejtett konfliktusok állandóak voltak, 2014-től pedig fegyveres összecsapásokká fajultak. A geohistória megközelítése ebben az esetben úgy érvelne, hogy az ott élő emberek viselkedése (történelmi tapasztalata) mindegy predesztinálta, hogy itt előbb vagy utóbb háborúra kerül majd sor. A geopolitikai elemzők – vélné a geohistória képviselője – csak abban jók, hogy térképeket madártávlatból nézve ítélkezzenek stratégiai kérdésekről, nem ismerve a múltbéli tapasztalatokat. A „*sine ira et studio*” (harag és részrehajlás nélkül) tacitusi megközelítését pedig többen támadnák, mert a pillanatnyi politikai célok átírnák ezeket a tapasztalatokat és a véleményeket egyaránt.

A geohistória teoretikusa ugyanakkor nem gondolt számos olyan dologra, amelyre elméletét alapozza. Guicciardini alapján úgy véli, hogy az írás tevékenysége egy olyan forma, amely valóban tükrözi az adott személy gondolkodását és szemléletét. Mint ilyen alkalmas lehet arra, hogy szinte ideológiamentesen foglalkozhasson a múlt kérdéseivel, ahogyan azok valójában megtörténtek. Ezzel kapcsolatban azonban számos probléma vetődik fel és nem csak a Mallinson által említett „túlzott kritika” képviselői.

Az írott szövegek mögött fellelhető tartalmakkal az 1970-es évek foglalkozott Hayden White (1928–2018), akinek a nyelvi fordulattal (*linguistic turn*) foglalkozó elmélete jegyzett meg kritikát a szövegekkel kapcsolatban. Véleménye szerint a szövegek nem a semmiből keletkeznek, vagyis magukon hordozzák nem csak az adott korszellemet (eddig a történészek is egyetérténeek), hanem az adott egyén pszichés és mentális állapotát is. E mellett a források „ütköztetése” nem valósulhat meg egy olyan szöveg esetén, amelyből csak egyetlen darab létezik. A kiegészítő források alkalmazása azért lehet problematikus, mert bizonyos források nem mindig azért jöttek létre, amiért a kutatók kíváncsiak lennének. Legjobb példa erre egy korabeli levél, amely több okból is született, de biztosan nem azért, hogy azt egy többszáz évvel később élő szakértő olvashassa. Hasonló a helyzet az iratok tárolására alkalmas levéltárakkal is, mivel az iratanyag legnagyobb része (közel 80%-a) a hivatali működésből eredő iratokat tartalmazza, vagyis az állam és/vagy hivatal álláspontját kívánja bemutatni. Éppen ezért a múlt iratközpontú megközelítése sosem lehet teljes a maga nemében, a források összevetése pedig sokszor inkább fokozza a múltbeli ködöt, mintsem tiszta viszonyokat teremtene.

A kiadványban szereplő történetelméleti érvek megalapozottsága ugyanakkor nem pusztán a történettudomány felől nézve válnak bizonytalaná. A geopolitika elméletének 20. századi fejlődése során számos olyan irányzat született meg, mely komoly kritikát fogalmazott meg a téma tradicionális (birodalmi) álláspontjaival szemben. Gearoid O’Tuathail (Gerard Toal) szerint a klasszikus geopolitika csak egy narratíva a lehetséges értelmezési keretek közül, ezzel felveti a lehetőséget, hogy több ilyen is létezhet. A geopolitikai gondolkodásban a kritika alapját az adta, hogy a fennálló narratívák nem mindig egyedül léteznek, hanem alapvetően saját világmagyarázattal állnak elő. Erre példa „fejünkben élő Írország” képe, amely a mai formájában sosem létezett, hanem angol királyok, hadvezérek (pl. Oliver Cromwell), mérnökök és térképészek közös intellektuális konstrukciója. A hódítással együtt ugyanis felül kívánták írni a helyhez kapcsolódó hiedelmeket és „vallásos” tartalmakat. Egyik ilyen volt a különböző területek elnevezési rítusa (*Dindsenchas*), amely mitikus elemek segítségével illesztette be az adott helyet a közösségi emlékezetbe. Ez nem csak az ír nyelv visszaszorulását, hanem az identitás elvesztésének egy apró szeletét jelentette egyben. A „kritikai geopolitika” megalkotójának észrevételeiből jól látszik, hogy ő maga sem tudott eltávolodni gyökereitől, ami témaválasztását és a meta konstrukciókkal (pl. birodalmak, imperializmus) szembeni ellenállásában érhető tetten (Ó Tuathail, 1996).

A klasszikus geopolitika alapvetően a nagyhatalmak narratíváját képviselte, azonban ez bizonyos torzulásokkal járhat, különösen a perspektíva esetében. Guicciardini esetében például a városállam (Firenze) leírása nem egyezhetett meg az addig ismert világ képével, de még a szerző *Itália története* című munkája sem tekinthető a globális történelem alapvető munkájának, hanem egy olyan politikai célnak, melynek Guicciardini a fő hordozója.

Kritikaként fogalmazható meg az is, hogy Mallinson bár számos példát említ (köztük Ciprus bonyolult politikai helyzetét, Irak olaj iránti törekvéseit és görög–török viszony politikai hátterét), ezek mégsem a globális történelem- és világszemlélet jegyeit viselik magukon. A szerző nézőpontja a tradicionális geopolitika szemüvegén keresztül vizsgálja az eseményeket, így csak olyan konfliktusokat említ, ahol nyugati hatalmak (NATO, Amerikai Egyesült Államok) vettek részt. Ezzel szembekerül a *global history* irányzatának

képviselőivel, akik olyan témákat is a vizsgálatukba vonnak, ahol nem csak az európaiak (nyugatiak) a főszereplők.

Összességben elmondható, hogy Mallinson kísérlete egy „új” tudomány megteremtésére nem lehetett maradéktalanul sikeres. A geohistória fogalmának szimpatikus és jól csengő neve ellenére alapjába véve nem tartalmaz mást, mint egy 19. századi történettudományi áramlat – a Leopold von Ranke (1795–1886) nevéhez köthető német realista történeti iskola – véleményét öltözteti új köntösbe. Ez önmagában nem lenne probléma, hiszen a szerző ki is emeli, hogy a számára történettudomány képviselői (így például Thuküdidész, Machiavelli vagy Guicciardini) követendő példák, viszont nem haladja meg azokat a hibákat, melyeket korábban pont ezek a szerzők ejtettek. A szerző többször említi, hogy Guicciardini újszerűsége abban állt és áll a mai napig, hogy nem a szokásos narratívával (miszerint a történelem megismétli magát) élt munkáiban. Szerinte az események „más színek” alatt, de hasonló módon történő lefolyása emberi mivoltunkból fakad. Erre kitűnő példák azok a fejezetek, ahol a két iraki háború mögöttes rétegeit vagy a ciprusi stratégiai víziók angol–oroszl viszonyait mutatja be. Ahogy a Szentírás is írja: *„Ami volt, az lesz újra, és ami történt, az történik megint: semmi sem új a nap alatt”* (Préd 1,9).²

Irodalomjegyzék

Szilágyi István (2018): Geopolitika. PAIGEO, Budapest.

Ó Tualhail, Gearóid (1996): Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space. University of Minnesota Press, Minneapolis.

² A forrás elérhető az alábbi linken: <https://szentiras.hu/SZIT/Préd1>, utolsó hozzáférés: 2023.03.14.